

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อดำเนินการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าและสรุปผลการศึกษาค้นคว้าดังนี้

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คณะผู้ศึกษาค้นคว้าได้กำหนดจุดมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อสร้างและหาคุณภาพหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5
2. เพื่อทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมต่อหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมเรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้ดำเนินการวิจัยตามลักษณะของกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างและหาคุณภาพหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

ในขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างและหาคุณภาพของหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

แหล่งข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานกระดาษรังผึ้งคือคุณลุงเปี่ยม สงชื่น มาวิเคราะห์และสร้างหลักสูตรฝึกอบรมจัดทำคู่มือหลักสูตรฝึกอบรม คู่มือผู้เข้ารับการอบรม แผนการจัดกิจกรรมการฝึกอบรม โดยประเมินหลักสูตรฝึกอบรมและเอกสารประกอบการฝึกอบรมโดยผู้เชี่ยวชาญ

ตัวแปรที่ศึกษา

ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญกับความเหมาะสมและสอดคล้องที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

หลักสูตรการฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และเอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ คู่มือการใช้หลักสูตรฝึกอบรม และคู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ขั้นตอนที่ 2 การทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง

ขั้นตอนการทดลองใช้หลักสูตร มีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินทักษะการปฏิบัติงานของผู้เข้ารับการฝึกอบรมและคุณลักษณะในการทำงานมีขั้นตอนดังนี้

แหล่งข้อมูล

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (ชมรมงานประดิษฐ์) โรงเรียนเทศบาล 2 (วัดคูหาสวรรค์) จำนวน 20 คน โดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกเป็นนักเรียน (กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน) ที่มีความสนใจหลักสูตรฝึกอบรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบประเมินทักษะการปฏิบัติงานของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5
2. แบบประเมินคุณลักษณะในการทำงานของผู้เข้ารับการฝึกอบรมเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

การประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อหลักสูตรเมื่อปฏิบัติกิจกรรมฝึกอบรมทุกกิจกรรม

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษา คือ ความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างและหาคุณภาพหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 พิจารณาความเหมาะสมของหลักสูตรโดยการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าเฉลี่ยและความเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ขั้นตอนที่ 2 การทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ยและ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานจากผลการประเมินทักษะการปฏิบัติงาน และแบบประเมินคุณลักษณะในการทำงาน

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปผลการค้นคว้า

1, การสร้างและหาคุณภาพหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยการนำความรู้ที่ได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง นำมาสร้างเป็นหลักสูตรฝึกอบรมดังนี้

1.1 หลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งประกอบด้วย ความเป็นมา หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างหลักสูตร เนื้อหาสาระ แนวการจัดกิจกรรม สื่อการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผล เกณฑ์การผ่านหลักสูตร ตารางการฝึกอบรม คุณสมบัติผู้เข้ารับการฝึกอบรม วัน เวลา และสถานที่

1.2 เอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่

1.2.1 คู่มือการใช้หลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งประกอบด้วย คำชี้แจงสำหรับผู้ให้การฝึกอบรม แผนการจัดกิจกรรมการฝึกอบรมหน่วยที่ 1 - 4 ประกอบด้วย สารระสำคัญ จุดประสงค์ เนื้อหาสาระ กิจกรรม สื่อการฝึกอบรม การวัดและการประเมินผล เอกสารใบความรู้ ใบกิจกรรม แบบบันทึกการประเมินผล เกณฑ์การประเมิน

1.2.2 คู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งประกอบด้วย คำชี้แจงสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม กิจกรรมการฝึกอบรมหน่วยที่ 1 - 4 ประกอบด้วย สารระสำคัญ จุดประสงค์ เนื้อหาสาระ กิจกรรม สื่อการฝึกอบรม การวัดและการประเมินผล เอกสารใบความรู้ ใบกิจกรรม แบบบันทึกการประเมินผล เกณฑ์การประเมิน

1.3 ความเหมาะสมของหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 พบว่าองค์ประกอบของหลักสูตรประกอบด้วย สารระสำคัญ จุดประสงค์ เนื้อหาสาระ กิจกรรม สื่อการฝึกอบรม การวัดและการประเมินผล มีความเหมาะสมระดับมาก

2. การทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้ผลดังนี้

2.1 ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีทักษะการปฏิบัติงาน การประดิษฐ์งานกระดาษ รังผึ้ง อยู่ในระดับ มากที่สุด

2.2 ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีคุณลักษณะในการทำงาน การประดิษฐ์งานกระดาษรังผึ้ง อยู่ในระดับมาก

3. การประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรงานกระดาษรังผึ้ง โดยภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มากที่สุดเป็นส่วนใหญ่ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมส่วนมากชอบในการได้ลงมือปฏิบัติจริง ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีส่วนร่วมในกิจกรรม ผู้เข้ารับการฝึกอบรมคิดว่าวิทยากรมีความรู้ความสามารถในการฝึกอบรม และคิดว่าสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

อภิปรายผล

จากการศึกษาค้นคว้าเพื่อดำเนินการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 คณะผู้ศึกษาค้นคว้าได้นำประเด็นการค้นพบมาอภิปรายผลแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. การสร้างและหาคุณภาพหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง งานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ผลการศึกษาค้นคว้าการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะผู้ศึกษาค้นคว้าได้นำประเด็นที่ค้นพบมาอภิปรายโดยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1.1 การสร้างหลักสูตรมีองค์ประกอบของหลักสูตร คือ หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมาย เนื้อหา แนวการจัดกิจกรรมการฝึกอบรม การวัดและประเมินผล เกณฑ์การผ่าน สื่อการอบรม ตารางการฝึกอบรม คุณสมบัติของผู้เข้ารับการฝึกอบรม วัน เวลา และสถานที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรฝึกอบรมที่ อ่าง บัวศรี (2542); รุจิรี ภู่อาระ (2546); บุญชม ศรีสะอาด (2546); ชาญ สวัสดิ์สาลี (2544) กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบของหลักสูตรประกอบด้วย 4 ด้าน คือจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม ประเมินผล อีกทั้งยังสอดคล้องกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมของ ญัฐเทพ พิทักษ์านุวัฒน์ (2542) ที่พบว่าผลการประเมินความเหมาะสมขององค์ประกอบของหลักสูตร พบว่า มีความสอดคล้องเหมาะสมในระดับมาก

1.2 เอกสารประกอบหลักสูตร เพื่อนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล คณะผู้ศึกษาจึงสร้างเอกสารหลักสูตร ดังนี้

คู่มือผู้เข้ารับการฝึกอบรม เรื่องงานกระดาษรังผึ้ง ประกอบด้วย คำชี้แจงสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม เนื้อหาการฝึกอบรม การวัดและประเมินผล เกณฑ์การผ่าน สื่อการอบรม โครงสร้างเนื้อหาเวลา ตารางการฝึกอบรม คุณสมบัติของผู้เข้ารับการฝึกอบรม สถานที่ แผนการจัดการฝึกอบรม หน่วยที่ 1-4 ใบความรู้หน่วยที่ 1-4 ที่มีองค์ประกอบของคู่มือสำหรับผู้ให้การฝึกอบรม ที่ครบถ้วน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ชาญ สวัสดิ์สาลี (2544), จิราพร ไกลพล และคณะ (2548), ปริญดา บรรดาพิมพ์และคณะ(2549) ที่กล่าวว่าเอกสารการฝึกอบรมต้องครบถ้วนสมบูรณ์ สะดวก ใช้เป็นแนวทางการฝึกปฏิบัติ ซึ่งผู้ศึกษาค้นคว้าได้พัฒนาเอกสาร โดยใช้ภาพเป็นสื่อแสดงขั้นตอนการปฏิบัติ มากกว่าการใช้อักษรบรรยาย

2. ผลการใช้หลักสูตรฝึกอบรม

จากการนำหลักสูตรฝึกอบรม เรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ใช้กับชมรมงานประดิษฐ์ คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนเทศบาล 2 (วัดคูหาสวรรค์) อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

จำนวน 20 คน ใช้แบบประเมินผลทักษะการปฏิบัติงานของผู้เข้ารับการฝึกอบรม พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีทักษะการปฏิบัติงานกระตือรือร้น เนื่องจากเป็นหลักสูตรฝึกอบรม ที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความสนใจ มีความต้องการฝึกอบรม เป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตประเพณีของชุมชน คือ บ้าน โรงเรียนและวัด เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ติดกับวัดคูหาสวรรค์ ซึ่งวัดเป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธีต่างๆของชุมชนบริเวณรอบๆโรงเรียน ประเพณีและวัฒนธรรมนั้นจะเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการนำผลงานกระตือรือร้นไปใช้ในพิธีการต่างๆที่จะช่วยในการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องนี้ไว้ สอดคล้องกับแนวการจัดการฝึกอบรมของ ทวีป อภิสัทธี (2536), สมคิด บางโม (2539), นิรันดร์ จุลทรัพย์ (2542), ปริญดา บรรดาพิมพ์และคณะ (2549) และแนวคิดของ ชาญ สวัสดิ์สาลี (2544) ที่กล่าวถึงองค์ประกอบที่จะช่วยให้การฝึกอบรมมีประสิทธิภาพ คือ ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ต้องมีคุณสมบัติตรงตามที่กำหนด เข้ารับการฝึกอบรมอย่างสม่ำเสมอ ให้ความสนใจ ตั้งใจ ให้ความร่วมมือ จึงจะเกิดการเรียนรู้ เพิ่มพูนทักษะตามที่หลักสูตรกำหนด ซึ่งผลการนำหลักสูตรไปใช้พบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความตั้งใจ สนใจ ส่งผลให้การประเมินผลด้านทักษะการปฏิบัติงานและคุณลักษณะในการทำงานอยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับผลการวิจัยในด้านการประเมินทักษะการปฏิบัติงานและคุณลักษณะในการทำงานของการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องการประดิษฐ์กระทงกรวยดอกไม้ด้วยวัสดุท้องถิ่นของ วิภา ไอสถานนท์ และคณะ (2550), กุลสตรี วันกิ่ง และคณะ (549), เจษฎา บุญพิทักษ์ (2546), เกศทิพย์ ศิริชัยศิลป์ (2549), ประเมิน พันธุ์สด และคณะ (2547) ที่มุ่งเน้นการฝึกอบรมแบบปฏิบัติจริง

3. ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้ารับการอบรมที่มีต่อการฝึกอบรมที่มีต่อการฝึกอบรมเรื่องงานกระตือรือร้น เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น หลังการจบอบรมแล้วได้ประเมินความพึงพอใจให้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรมจำนวน 20 คน พบว่าโดยรวมมีระดับความพึงพอใจมากที่สุด ซึ่งไปสอดคล้องกับแนวจัดและทฤษฎีความพึงพอใจของแสงสุรีย์ สิปกิจ (2546), ที่กล่าวไว้ว่าผู้ปฏิบัติจะมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน หน้าที่ มากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับความต้องการของตน และได้รับการตอบสนองมากน้อยเพียงใด สอดคล้องกับผลการศึกษาค้นคว้าด้านการประเมินความพึงพอใจของ กุลสตรี วันกิ่ง และคณะ (2545) ที่กล่าวถึงการประเมินความพึงพอใจไว้ว่า เกิดจากความต้องการและความพึงพอใจในผลสำเร็จของงาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. หลักสูตรฝึกอบรม เรื่องงานกระดาษรังผึ้งเพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่พัฒนาขึ้น สามารถนำไปพัฒนาเป็นรายวิชาเพิ่มเติม ในทุกช่วงชั้นโดยดำเนินการจัดทำเป็น หลักสูตรท้องถิ่นของสถานศึกษาสำหรับใช้ในการศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้นักเรียนได้ เกิดทักษะการปฏิบัติงาน รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ก่อนนำหลักสูตรฝึกอบรม เรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญา ท้องถิ่น ไปใช้ควรจัดเตรียมความพร้อมก่อนการฝึกอบรม เช่น คู่มือสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ในการฝึกอบรมให้เพียงพอกับจำนวนผู้เข้ารับการฝึกอบรม
3. ในการจัดฝึกอบรมควรมีการประเมินผลของการนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมไปใช้ จริงโดยเปิดโอกาสให้ผู้รับการฝึกอบรมมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมกับชุมชน หลังจากการได้รับ การฝึกอบรมไปแล้ว
4. จากการฝึกอบรมพบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความสามารถในงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นมาก แต่ถ้านำหลักสูตรไปใช้ได้มีการเพิ่มระยะเวลาที่ใช้ ในการฝึกอบรมมากขึ้นอีกเป็น 3 วัน จะทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความสามารถในการออกแบบ ลวดลายได้อย่างหลากหลาย และมีเวลาในการฝึกปฏิบัติมาก เพื่อให้ผลงานมีความประณีต ละเอียด สวยงามมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. การนำหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องงานกระดาษรังผึ้ง เพื่ออนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญา ท้องถิ่น ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายที่มีพื้นฐานทางการศึกษาที่สูงขึ้น สามารถเพิ่มเติมเนื้อหาเรื่อง การออกแบบให้มากขึ้น เพื่อให้สามารถออกแบบได้หลากหลายและสร้างสรรค์ได้มากยิ่งขึ้น
2. จัดทำงานวิจัยการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง งานกระดาษรังผึ้งเพื่ออนุรักษ์และ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพาณิชย์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เพื่อเป็นการสานต่อ หรือต่อยอดจากการทำวิจัยหลักสูตรฝึกอบรมงานกระดาษรังผึ้งเพื่ออนุรักษ์และสืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5